

KAY 361 Türk İdare Tarihi

Ders 5: 6 Kasım 2006

Konu: Selçuklu Devleti

Okuma: Ortaylı, 2000: 139- 172.

Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı

- Bu kavim ya da kavimler topluluğu üzerinde isim, menşe, hatta yaşadığı coğrafi alanın tespiti konusunda zorluklar vardır
 - Ama Türkler olmasa da tarih yazmak mümkün değildir
 - Çin, Hind, İran siyasi tarihlerinde etkin
 - Hunlar ve Çin ilişkisi
 - Göktürkler ile Bizans ve İran ilişkisi
- Henüz tam işlenmemiş birçok kaynakta Türkler hakkında bilgi vardır ama uzmanlar yetersiz sayıda
 - Çin, Hind, Eski İran, Slav, Bizans, Ermeni ve Arap kaynakları

Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı

- İslamiyet öncesi Türk kavimleri Ortaasya ve Maverâünnehir (Amuderya/Seyhan ve Siriderya/ Ceyhan nehirleri arası), Kafkasya, Volga boyları ve Yakındoğu'da etkili
 - Türk dilindeki ilk yazılı belgeler 8. Asır Orhun Kitabeleri, Göktürkler
 - Türkler, 10. Asır'dan itibaren İslamiyet'i kabul etmeye başlayıp, Ortadoğu tarihinde önemli bir güç haline gelmişlerdir

Selçuklular Öncesi İslam Dünyası

- 9. Asır sonunda Müslümanlar Akdeniz'i hakimiyetleri altına almışlardı
 - Aynı dönemde Bizans yeniden güçlenip fetihlere girişmişti
 - Sicilya'da İslam ve Bizans'ın kaynaştığı kültürel bir ortam kurulmuştu
- İslam fetihleri 10. Asır'da durakladı ve Abbasiler iktidar parçalanması dönemine girdi
 - Endülüs (Emevi Halifeliği), Kuzey Afrika, Suriye ve Mısır'da yerel hanedanlar bağımsızlıklarını ilan ettiler
 - 945'te Şii Buveyhiler Bağdat'taki Abbasi halifesini velayetleri altına aldılar

Selçuklular Öncesi İslam Dünyası

- 10. Asır'da siyasi çöküntü ve durgunluğa rağmen bilim açısından bir İslam Rönesansı yaşanmıştır
 - Bağdat, bir bilim, kütüphane ve medrese merkeziydi
 - Tıp, matematik, coğrafya, tarih, felsefe, siyaset kuramı, edebiyat...
 - İslam hukukunun büyük üstadları ile Sünni mezhebinin dört büyük öncüsü de bu devirde yaşamıştır
 - Örneğin İmam-ı Azam Ebu Hanife
 - İran ve Horasan'da İbn-i Sina, el Biruni ve Kaşgarlı Mahmud gibi bilginler

Selçuklular Öncesi İslam Dünyası

- Hristiyan dünyasında toparlanma
 - 10.Asır'da Bizans yeniden güçlendi
 - Girit, Kıbrıs ve Suriye'de fetihler
 - Normanlar, Güney İtalya ve Sicilya'yı Araplardan aldı
 - Haçlılar Kudüs ve Filistin'e kadar gitti
 - 1099'da Kudüs düştü
 - Endülüs'te Hristiyan fetihleri
- İslam dininin yayılması durdu
 - Kuzey ve Doğu Avrupa'nın putperest kavimleri arasında Hristiyanlık yayıldı
 - Bizans da Slavlar üzerinde etkili oldu ve güç kazandı

Selçukluların Tarih Sahnesine Giriş

- Türklerin siyasal sahneye çıkmasıyla İslam tarihinde yeni bir atılım dönemi başladı
 - İlk Türk İslam Devleti Gazneliler değil
 - Hükümdar, komutan ve ordu Türk ama halk ve idare farklı etnik yapıda
 - İlk Türk İslam Devleti Karahanlılar
 - Maverâünnehir ve bugünkü Türkistan'da Oğuz-Uygur hakimiyeti
 - Göçebeliğe dayanan siyasi konfederasyonlar
 - Başkent, çadır-ordugah bir şehir
 - Yüksek bir örgütlenme düzeyi ve hareket yeteneği

Büyük Selçuklu İmparatorluğu (1038-1193)
 Anadolu Selçukları (1037-1193)

Selçukluların Tarih Sahnesine Giriş

- Oğuzlar'ın Maverâünnehir'den devlet olarak çıkmaları Selçuk Bey ve torunları Tuğrul ve Çağrı beylerin İslam dinini (Sünni kolunu) kabul etmeleri ile
 - İslam Devleti'nde meşruiyet kazanmışlardır
- Selçuklular ilk olarak Karahanlı Devleti'nin kapıkulu askeriydiler
 - 1040'da Gazneli Sultan Mahmud'un oğlu Sultan Mesud'u Dandanakan'da yenerek İran hakimiyetini elde ettiler
 - 1055'de Tuğrul Bey İran fethini tamamlayıp Bağdat'a girdi
 - Abbasi halifesinin koruyucusu oldu
 - 1071'de Doğu Anadolu'da (Malazgirt) Bizans'ı yendiler
 - Mısır'daki Şii Fatimiler'in Suriye'deki nüfuzunu kırdılar

Selçukluların Tarih Sahnesine Giriş

- İran Büyük Selçuklu'ları halifeliği almadan imamet (yöneticilik) görevini alan sultanlar
 - Meşruiyeti hilafet çerçevesinde tartışılmayan yeni bir kurum: sultanlık
- İlk defa Arap olmayan bir imparatorluk
 - Arap hükümdarlarının köle olarak kullandığı Türk unsuru, bu dünyanın hakimi olmuştur

Selçuklu İkta Sistemi

- Abbasiler'de valilerin aynı zamanda mültezim de olması adaletsizlik ve ekonomik yıkım yaratmıştı
 - Selçuklular ikta sistemiye bu sorunu çözmeye çalışmışlardır
- İkta, Selçuklu'lardan çok önce İslam devletlerinde ortaya çıkan bir vergileme ve vazife (maaş) sistemidir
 - İkta sahibi, ya bazı gelir ve vergileri toplar, ya da yaptığı iş gereği bazı vergilerden muaftır
- Selçuklu ikta'sında sadece askeri değil, idari kadrolar da bu sisteme dahildir
 - Sadece asayiş, savunma ve din konusunda görev yapan devlet görevlilerine değil, kanaat önderlerine de verilir

Selçuklu İkta Sistemi

- İkta sisteminin en üst kademesinde Sultan vardır
 - Sultan adına yapılır, sultanın kontrol ve azil yetkisi vardır
- Bu feodal bir kontrat veya hiyerarşi değildir
 - Daha çok bir “Üreten- Kontrol Eden” ilişkisi
- Mukta (İkta sahibi) toprağın sahibi değil, yöneticisi, kontrolcüsü ve vergi gelirlerine sahip, sultanın tayin ettiği bir kişidir
 - Şeri davalar kadıların,
 - Örfi davalar bölge emiri ve ikta sahiplerinin oluşturduğu divan-ül mezalimin’de görülür

Selçuklu İkta Sistemi

- Zamanla ikta sahipleri belirli bölge yöneticilerinin kontrolüne girdi- Atabegler
 - Güçlü yerel komutan ve idareciler
 - Vilayetlerde vali naibi gibi etkili
 - Zamanla bağımsız yerel hükümdarlar oldular
- Gevşek bir merkezîyetçilik
- Bazı maden işletmeleri ve gümrük resimleri de ikta konusu olabilirdi

Selçuklular' da Dil ve Din

■ Diller

- Bürokrasi ve edebiyat dili Farsça
- Günlük hayatta, sözlü edebiyatta ve orduda Türkçe
- Medrese, yargı ve hukukta Arapça

■ Dinler

- Türkler, Şamanizm'den başka Budizm, Maniheizm ve Ortadoğu'dan çıkan tüm tektanrılı dinlerden etkilenmişlerdir
- Hristiyan ve Yahudiler, zimmi statüsünde yaşıyorlardı

Selçuklular'da Bürokrasi

- İşlevsel olarak bölünmüş büyük memurlar
 - İçinden eyalet amirlerinin seçildiği yüksek memurlara "amid",
 - Ulaşım ve haberleşme işlerine "barid",
 - Maliyeye "müstavfi" bakar
 - Asayiş amiri, polis şefi (Emir-i Dad)
- Başvezir ve divan sistemi

Selçuklular'da Bürokrasi

- Eyaletlerde mülki amir "amil"
 - Askeri amir "şihna", yargıdan kadı sorumlu
 - Üçü birbirinden bağımsız
- Eyaletlerde atabeglerin ortaya çıkışıyla idarenin askeri karakteri arttı
 - Eyaletler merkezden bağımsızlaşmaya başladı
- Bürokrasinin eğitimi için teşkilat kuruldu
 - Bağdat'ta kurulan Nizamiye
 - Özellikle kadı yetiştirmek için taşrada da benzer eğitim teşkilatları kurulmuştur
- Protokol ve teşrifat kurallarında Oğuzların Orta Asya gelenekleri hakim olmuştur

Anadolu (Rum) Selçukluları

- İran'daki Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki uzantısı
 - Tam bir vasallık ilişkisi yok
- Anadolu'nun etnik, kültürel ve ekonomik bir değişim geçirmesi
 - Ülkede Hellenlerle birlikte çeşitli etnik grupların (Ermeniler, Süryaniler, Gürcüler, Kaldeliler, Yahudiler, Kürtler ve Araplar) bulunması Türkçe'nin ortak dil olabilmesini;
 - Din ve mezhep birliği olmaması da İslam'ın yayılmasını kolaylaştırmıştır
- İran, Arap ve Türkmen akınları ülkeyi zayıflatmıştır
 - İç karışıklık ve savaşlar, idari otorite ve düzeni özlenir hale getirmiştir

Anadolu (Rum) Selçukluları

- Anadolu'nun Türkçe'nin ve Türk'lüğün hakim olduğu bir alan olması zamanla olmuştur
 - 11. Asır'dan beri yoğun bir Oğuz Türkmen aşiretleri göçü
 - Göçebe hayattan yerleşikliğe geçerek yeni bir sentez
- 1071 Malazgirt zaferi ile Roma Kilisesi ilk kez Türkler'e karşı bir ittifak misyonu yüklendi
 - Haçlı Orduları bazen sadece yıpratıldı ve bazen de kılıçtan geçirildi
 - Bizans, Selçuklular ve Haçlılar arasında ittifak ve savaş kombinasyonları
- Selçuklu Sultanı, Türkmen beylerine fethettikleri yerlerin hakimiyet fermanını veriyordu
- 1176 Myriokefalon Savaşı Bizans karşısındaki nihai zafer
- Parlak devirleri 13. Asır başı ile 1243 Köseadağ Savaşı arası
 - İtalyanlar aracılığı ile ticaret
 - Göçebelerin toprağa yerleştirilmesi

Selçuklu Toprak Sistemi

- Arazi çeşitleri
 1. Vergileri hükümdara giden “has”lar
 2. Gelirleri idareci ve askerlere maaş olan veya işleyen vergiden muaf olduğu “ikta” sistemi toprakları
 3. Eski sahiplerine “mülk” olarak bırakılan miras ve alım satıma konu olabilen topraklar
 - Genelde şehirler ve çevresinde
 4. Vakıf statüsündeki topraklar
 - Köylü öşürünü mal olarak vakıf yönetimine verir
- Asker sınıfı ve vakıf yöneticileri zamanla toprak hakimiyetine sahip olmuşlardır

Selçuklu Ordusu

- Geleneksel imparatorluğun başlıca görevi orduyu donatmak ve beslemek; asayişi sağlamaktır
 - Yaya ve süvarilerden oluşan bir kapıkulu ordusu
 - Harp esirleri ve satın alınan kölelerden
 - Merkezde, üç ayda bir maaş
 - İкта sahibi askerler bölgesel önderlere tabii idi
 - Bu hiyerarşinin en başında da melik-ül-ümera (beylerbeyi gibi) vardı

Sosyal Gruplar: Göçebeler

■ Göçebeler

- Orta Asya ve İran üzerinden yoğun bir Oğuz- Türkmen göçü
- Yerleşik halk ve Selçuklular ile çatışma
 - Devamlı göçler sırasında yerleşik köylere zarar veriyorlar, Selçuklu yönetimine isyan ediyorlar
- Anadolu içlerine ya da sınırlara askeri güç olarak yerleştirilme
 - Cengaver ve saldırgan tutum
- Dinsel yönden serbest, Asya geleneklerini izleyen, patriarkal gelenek
- Şamandan farksız dinsel liderlerin (babaların) etkisinde kitleler
- Zamanla toprağa yerleş(tiril)mişlerdir

Sosyal Gruplar: Köylüler

- Göçebelerin toprağa yerleşme nedenleri
 1. Köylülerle çatışmalar, otlak bulmak, ürünlerini pazarlamak
 2. Aşiretlerin büyümesi, birbirleriyle çatışması
 3. Devletin baskı ve propogandası
- Aynı din ve mezhep etrafında toplanan köyler olduğu gibi, karışık etnik yapılı köyler de vardı
 - Otoritelerinden yararlanmak için köydeki ayrıcalıklı zümreye vergi bağışıklığı verilirdi
- Savunma ve ticaret yollarını korumak için köyler, büyük yollar üzerinde, büyük şehirlerin etrafında ve maden işletmelerinin çevresinde kurulmuştu
 - Böylece vergi tahsilatı ve sosyal hizmetlerin verilmesi daha kolay olmuştur
- İran Moğolları'nın (İlhanlılar) istilasını ile yeni ve karışık bir dönem başladı

Selçuklu'da Vergiler

- Ana vergi "öşür"
- Malların pazara naklinde alınan resimler
- Angaryalar
 - Köylüler vergi vererek veya hizmet görerek angaryadan kurtulabilirdi
 - Örneğin, köprü, yol, konaklama yeri tamirine, bayındırlık hizmetlerine, yol güvenliğine yardım
- Sınırlardaki göçebe ve köylüler askeri hizmetlerinden dolayı vergiden bağışık
- Hristiyan köylülerden baş vergisi (cizye)
- Aşiretlerden "muharrerat" adında yıllık bir vergi alınırdı

Selçuklu'da Şehirler

- Türkler varolan şehirleri korumuşlardır
 - Pek az yeni şehir ama bolca köy kurmuşlardır
- Şehirlerdeki devlet görevlileri:
 - Kadı
 - Muhtesip (Belediye amiri)
 - Subaşı (Emniyet amiri)
 - Esnaf sınıfının reisleri (ahiler) ve ahi baba
 - Mahalle temsilcileri
- Hizmetlerin çoğu (sağlık, su, kanalizasyon, imaret, eğitim...) vakıflar tarafından veriliyordu

Selçuklu'da Merkez Örgütü

- Büyük Selçuklu idare sisteminin bir benzeri
 - Bürokratlar İran'dan gelme
 - İran, osmanlı ve Bizans saraylarında bulunan memurlarla aynı işlevler benzer görevliler
- Sultan tüm Müslümanlar'ın olduğu kadar gayrimüslimlerin de lideri
- Saltanat, hükümdar ailesinin ortak malı
 - Kanlı taht kavgaları
- Divan (ofisler) sistemi
 - Maliye, arazi ve ikta kayıtları, levazım, resmi yazışmalar, idari işler hakkında divanlar
- Başvezir ve vezirler sistemi
 - Başvezir aynı zamanda hükümdar vekili ve ordunun kumandanı
- Kadı-ül-Kudat
 - Kadıların tayin ve terfii ile görevli

Selçuklu'da Eyalet Örgütü

- Hanedana mensup prensler ön planda
 - Yanlarında atabegler bulunurdu
 - Her vilayetin kadısı ve mali görevlisi vardı
- Vilayetlerin idari ve askeri işleri "emir sipahsalar" denen, beylerbeyi benzeri bir görevliye bırakılmıştı
- İlhanlı istilası sonunda Anadolu Selçukluları'nın eyalet örgütü beylikler haline geldi

Anadolu Beylikleri Dönemi

- 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu, İran'daki İlhanlı Moğol Devleti'nin yönetimine girdi
 - Özellikle Batı'da Menteşoğulları, Aydınoğulları, Germiyan ve Osmanoğulları bağımsız hareket etme olanağı buldular
 - İtalyan denizci devletleri ile ticari ve kültürel ilişkilerini geliştirdiler
 - Türklerin Akdeniz medeniyeti ve dünyası ile bütünleşmesi ve benzeşmesi başladı
 - Denizcilik ile tanışma ve deniz kuvvetlerinin kurulması

Anadolu Beylikleri Dönemi

- Askeri teşkilat
 - Sadece “gazi” temeli ve gazilik ruhu ile açıklanamaz
 - Tüm beyliklerin idari ve askeri teşkilatı aynı değil
- Karamanlılar başta olmak üzere devlet dilinin Türkçe olması
- Beylikler döneminde Anadolu’nun altyapısı iyileştirildi
- Bürokratik kadroların Selçuklu’lardan kalması yönetim geleneğinde devamlılık sağlamıştır
 - Yetişen ilmi ve idari kadrolar, Osmanlı Devleti bürokrasisinin temellerinden birini oluşturdu

Osmanlı Öncesi Balkanlar ve Doğu Avrupa

- 7. ve 10. Asırlar arası Bizans Rönesansı
 - 11. Asır'dan itibaren Bizans'ta gerileme
- Bulgarlar
 - 9. Asır'dan itibaren Hristiyanlığı kabul eden, Balkanlar'a hakim olan Bulgar Çarlığı (1.)
 - Slav/ Kiril alfabesinin kullanılmaya başlanması
 - Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin kurulması
 - Feodal beylerin (Boyarlar) nüfuzunun kırılması ve merkezi devletin güçlenmesi
 - 1. Bulgar Çarlığı 1018'de Bizans tarafından yıkıldı
 - 1185'te Bulgar Çarlığı tekrar kuruldu (2.)
 - 13. Asır sonunda ayaklanmalar yaşadı, zayıfladı ve bölündü
- Stefan Duşan zamanındaki güçlü Sırbistan, 14. Asır sonunda parçalandı ve beyliklere bölündü
- 14. Asır'da genişleyen ve güçlenen bir Rusya
- Osmanlı fetihleri öncesi Balkanlar ve Doğu Avrupa bölünmüş ve huzursuz